

دانشگاه فرهنگیان
فصلنامه علمی تخصصی
پژوهش در آموزش مطالعات اجتماعی
دوره پنجم، شماره دوم، تابستان ۱۴۰۲

تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی (با تأکید بر درس های مرتبط با
علم جغرافیا) پایه های سوم تا ششم سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۱ بر اساس
روش ویلیام رومی

ارسال: ۱۴۰۲/۰۵/۱۲	پری موسی پور میاندهی ^۱
پذیرش: ۱۴۰۲/۰۷/۰۵	ریحانه پور محمود عربانی ^۲

چکیده

پژوهش حاضر با هدف تجزیه و تحلیل درس های جغرافیایی کتاب مطالعات اجتماعی پایه های سوم تا ششم ابتدایی بر اساس فرمول ویلیام رومی می باشد که تا چه میزان بخش جغرافیایی کتاب ها دانش آموزان را در یادگیری محتوا درگیر می کند. تحقیق از نوع تحلیلی بوده جهت بررسی داده ها از آمار توصیفی: فراوانی، ضریب، رسم جدول، محاسبه یادگیری دانش آموزان با ۱۰ درصد از متن بخش جغرافیایی، تمام تصاویر و فعالیت های بخش جغرافیایی استفاده شده است. ضریب درگیری متن در پایه سوم ۰/۲، چهارم ۰/۰۷، پایه پنجم ۰/۰۹ و پایه ششم ۰/۱ می باشد. یافته های تحقیق نشان می دهد که متن درس های جغرافیایی همه پایه ها به صورت غیرفعال است و ارزش پژوهشی کمتری دارد. ضریب درگیری تصاویر پایه سوم ۰/۰۳، چهارم ۰/۰۷، پایه پنجم ۰/۰۵ و در پایه ششم ۰/۱ می باشد که ضریب درگیری در پایه های چهارم و پنجم مطلوب است اما در پایه سوم و ششم غیر فعال است. کتاب های مطالعات اجتماعی ابتدایی در بخش جغرافیایی با ضریب درگیری های پایه سوم ۰/۰۶، چهارم ۰/۰۴، پایه پنجم ۰/۰۵، پایه ششم ۱/۱ فعالیت محور می باشد. با توجه به نتایج حاصله پیشنهاد شد که متن درس های جغرافیایی کتاب مطالعات اجتماعی ابتدایی که

۱. گروه آموزش جغرافیا، دانشگاه فرهنگیان، صندوق پستی ۱۴۶۶۵-۸۸۹ تهران، ایران (نویسنده مسئول)
P.mosapour@cfu.ac.ir

۲. دانش آموخته دانشگاه فرهنگیان، آموزش و پرورش شهرستان صومعه سرا، گیلان

قسمت اعظم آن را جملاتی که نیاز به هیچ گونه تحلیل و تفسیری ندارد تشکیل می دهد اصلاح شود و متنی جایگزین شود که دانش آموز را در یادگیری محتوا درگیر نماید.

واژگان کلیدی: تحلیل محتوا، ویلیام رومی، مطالعات اجتماعی، دوره ابتدایی، جغرافیا

مقدمه

نظام‌های آموزشی درون داده‌هایی دارند، یکی از مهم‌ترین آنها که هم زمان در اختیار فراگیر و معلم قرار می‌گیرد و معیاری برای سنجش یادگیری، فراگیران به حساب می‌آید کتاب‌های درسی است. کتاب‌های درسی مطلوب می‌توانند سبب یادگیری بهتر و عمیق‌تر دانش‌آموزان شده و نقشه راهی برای آموزش نقش معلمین به شمار آیند (نوریان، ۱۳۹۴ به نقل از افضل خانی، ۱۳۹۶: ۱۰). نظام آموزشی فعلی کشور، یک نظام متمرکز و برنامه‌های درسی آن منحصر به کتاب درسی است که در کل کشور استفاده می‌شود (مشایخ، ۱۳۷۵ به نقل از جعفری هرندی و همکاران، ۱۳۸۷: ۳۴).

برنامه درسی آموزشی بیانگر آن چیزی است که در یک دوره تنظیم می‌شود و فرآیند یادگیری چگونه اتفاق می‌افتد (جان ویتست، ۱۹۸۳: ۱) کتاب‌های درسی، یکی از مهم‌ترین منابع‌های یادگیری در نظام‌های آموزشی هستند و مواد اصلی برنامه درسی مدارس را متشکل می‌شوند. پژوهش پیرامون تحلیل کتاب‌های درسی تلاش با ارزشی است زیرا معلمان و دانش‌آموزان زیادی از آن بهره خواهند برد. این مطالعات در طراحی فرصت‌های مناسب برای یادگیری دانش‌آموزان تأثیرگذار است، همچنین مطالعه و بررسی کتاب‌های درسی می‌تواند ارتباط بین برخی از مشکلات یادگیری دانش‌آموزان با برنامه درسی را آشکار کند و کمک کند که مفاهیم برنامه درسی به شکل مناسبی در کتاب‌های درسی گنجانده شود (داگی ۲۰۱۰ به نقل از دال خال و همکاران، ۱۳۹۷: ۲). در مورد تحلیل محتوای کتاب درسی چندین تعریف وجود دارد که موارد زیر از جمله آنها می‌باشد: «تحلیل محتوای کتاب درسی عبارت است از یک روش علمی برای تشریح و ارزشیابی عینی و منظم پیامهای آموزشی.» (شعبانی، ۱۳۸۴: ۱۸۰). «تحلیل محتوای کتاب درسی، یک روش پژوهش منظم برای توصیف عینی و کمی محتوای کتاب‌ها و متون برنامه درسی و یا مقایسه پیام‌ها و ساختار محتوا با اهداف برنامه درسی است.» (بارمحمدیان، ۱۳۷۷: ۱۵۸). «تحلیل محتوای کتاب درسی یک شیوه پژوهشی دقیق، عمیق و پیچیده است که از طریق تجزیه و تحلیل متون به تعیین تعداد مفاهیم و واژه‌های درون متن می‌پردازد تا ارتباط بین مفاهیم، معانی تأکیدات و دلالت‌ها را مشخص کند و ورای توصیف و طبقه‌بندی مقوله‌های موجود در پیام آشکار از طریق درک موقعیت و شرایط سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی

نویسنده به تفسیر آثار و پیامدهای پیام در فراگیر پردازد.» (حسن مرادی، ۱۳۸۸: ۱۱۷) محتوا دانش آموزان را قادر می سازد تا با نظرات متضاد و رقابتی رو به رو شوند و بتوانند آنها را ارزیابی کنند و در نهایت راه حلی برای اصلاح ارائه دهند، محتوای روشن تر و فعال تر، باعث توسعه و تقویت تفکر انتقادی دانش آموزان خواهد شد (رومی، ۱۹۹۸)

آموزش دوره ابتدایی در حکم مبنا و اصل همه آموزشها است و در واقع سنگ زیربنای نظام آموزشی می باشد؛ از این رو توجه به این دوره از اهمیتی ویژه برخوردار است. ملکی و معافی در مورد برنامه درسی مطالعات اجتماعی می نویسند که: «درس مطالعات اجتماعی ابتدا در سال ۱۹۱۶ در کشور آمریکا با هدف آماده کردن افراد جوان به عنوان شهروندانی تأثیرگذار به وجود آمد و در سال ۱۹۲۱ مشروعیت قانونی یافت و موقعیت آن تثبیت شد. پس از تثبیت آن در برنامه درسی آمریکا به تدریج به کشورهای اروپایی و انگلیسی زبان چون استرالیا و کانادا و سپس به سایر کشورهای جهان راه یافت» (گوازی، ۱۳۸۷: ۲۲). در ایران نیز هر چند از سال ها قبل درس مطالعات اجتماعی با عنوان های گوناگون در برنامه درسی وجود داشته است، اما پس از اصلاحات سال ۱۳۶۸ بحث های مربوط به عنوان درس مطالعات اجتماعی از سال ۱۳۷۲ به بعد در دفتر برنامه ریزی و تألیف کتاب های درسی دوباره اوج گرفت و مؤلفان بر ضرورت یکپارچه کردن درس های تاریخ، جغرافی و تعلیمات مدنی در دوره ابتدایی تأکید کردند (محمودی، ۱۳۹۰: ۹۸).

هدف اصلی آموزش مطالعات اجتماعی در دوره ابتدایی این است که دانش آموزان توانایی لازم برای انجام دادن وظایف در مقابل خانواده، دوستان و همسایگان به دست آورند و به آموزگاران و اولیای مدرسه احترام بگذارند، به مقررات مدرسه پایبند بوده، با رعایت قوانین و مقررات به نیازهای روزمره پاسخ دهند، به پرورش مهارت های اجتماعی توجه بیشتری داشته و علاقه به سرزمین و محیط زندگی در آن ها افزایش پیدا کند. (سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی، ۱۳۸۳: ۱۰-۱۱-۱۲) دایره المعارف بین المللی آموزش و پرورش، در جلد دهم، مطالعات اجتماعی را این گونه تعریف کرده است: «مطالعات اجتماعی حوزه ای از برنامه ی درسی است که هدف آن، آشنا کردن بچه ها با محیط اطرافشان و نیز توسعه ی ارتباطات انسانی است؛ به گونه ای که دانش آموزان، شهروندان خوبی تربیت شوند. محتوای این درس از تاریخ، جغرافیا و دیگر علوم اجتماعی استخراج می شود.» در ایران، در سال ۱۳۷۵ برای نخستین بار شورای وقت برنامه ریزی مطالعات اجتماعی دفتر برنامه ریزی

و تألیف کتب درسی، تعریف زیر را برای مطالعات اجتماعی ارائه داد: « حوزه ای که درباره ی انسان و تعامل او با محیط های اجتماعی، فرهنگی، طبیعی و تحولات زندگی بشر در گذشته، حال و آینده و جنبه های گوناگون آن (سیاسی و اقتصادی، فرهنگی و محیطی) بحث می کند.» (فلاحیان و همکاران، ۱۳۹۱: ۴۱).

مطالعات اجتماعی برنامه ای است که عملکرد جوامع انسانی در گذشته، حال و آینده را مطالعه می کند. عملکرد انسان را میتوان از منظر تاریخی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی مورد مطالعه قرار داد. علوم گوناگون اجتماعی نظیر تاریخ، جغرافیا، اقتصاد، سیاست و جامعه شناسی، اگرچه هر کدام ویژگی های خاص خود را دارند و به گونه ای هر یک علم مستقلی را تشکیل می دهند، اما وقتی که برای نیل به هدف های مشخص در یک کل قرار می گیرند، از فردیت علمی خود بیرون می آیند و جزء مناسب و مؤثری از یک کل را تشکیل می دهند. در حال حاضر، هر کدام از علوم اجتماعی جایگاه خود را در برنامه درسی مطالعات اجتماعی حفظ کرده اند و در ساختار برنامه مشارکت دارند (سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی، ۱۳۸۳: ۷).

تاریخ و مطالعات اجتماعی: آموزش تاریخ در دوره ابتدایی از اهمیت ویژه ای برخوردار است و با هدف تربیت شهروند رابطه ی مستقیم دارد. درس تاریخ به دانش آموزان کمک می کند تا آن ها سابقه ی تاریخی مردم خودشان را تشخیص دهند. (همان منبع: ۷)

جامعه شناسی و مطالعات اجتماعی: در برنامه ی درسی مطالعات اجتماعی، ایده ها و مفاهیمی نظیر: خانواده، طبقات اجتماعی، ارزش ها، هنجارها و نحوه ی کنترل اجتماعی که برگرفته از جامعه شناسی هستند، مورد مطالعه قرار می گیرند. (همان منبع: ۹)

جغرافیا و مطالعات اجتماعی: حوادث تاریخی در بستر مکان اتفاق می افتند. آموزش جغرافیا بر شناخت مکان ها، رابطه انسان با مکان و تفاوت های مکانی از مکان دیگر تأکید دارد. از طریق مطالعه ی جغرافیا، کودکان ضمن شناخت مکان ها، ارتباط مکان ها با یکدیگر، جابه جایی انسان روی زمین، ویژگی های مکان ها و نحوه شکل گیری و شخصیت آن ها، به تأثیرات و اهمیت دانش جغرافیا در زندگی انسان پی می برند. (همان منبع: ۸) دانش جغرافیا، عمری برابر عمر انسان بر کره زمین دارد به عبارت دیگر با ظهور انسان اولیه بر کره زمین و با شروع حرکتش بر روی آن، برای پیدا کردن مأوای اولیه خود، نیاز داشت پدیده ها و عناصری که در اطرافش بود را نام گذاری کند و اولین نقشه های ذهنی را از پدیده های جغرافیای طبیعی نظیر کوهها، رودها و ... در ذهن خود به عنوان اولین نقشه های ذهنی

خلق نماید و بدین طریق دانش جغرافیا شکل گرفت. (چوبینه، ۱۳۹۹:۴) جغرافیا دانشی است که از علوم طبیعی و انسانی بهره می‌گیرد و با توجه به تعریف‌های متفاوتی که برای آن شده است، میدان فعالیتش از یک مکان کوچک تا سطح یک سیاره متغیر است و با بررسی متقابل انسان و محیط، به انسان کمک می‌کند تا با محیط جغرافیایی روابط صحیح و منطقی برقرار و از مواهب آن استفاده کند و در حفظ آن بکوشد. (مرادی، ۱۳۸۳:۳)

هدف کلی از این پژوهش تجزیه و تحلیل بر درس‌های مرتبط با علم جغرافیا کتاب مطالعات اجتماعی پایه‌های سوم تا ششم مقطع ابتدایی بر اساس فرمول ویلیام رومی می‌باشد. هدف از انتخاب بخش جغرافیای کتاب مطالعات اجتماعی در پژوهش حاضر این است که مطالعات اجتماعی یک حوزه مهم یادگیری است که از انسان و تعامل او با محیط‌های گوناگون در زمان‌های مختلف (گذشته، حال و آینده) و جنبه‌های گوناگون این تعامل (سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، محیطی و غیره) بحث می‌کند (فلاحیان، ۱۳۹۱:۴). هابریش در منشور بین‌المللی جغرافیا ترجمه‌ی فلاحیان (۱۳۷۵:۴) معتقد است هدف اساسی از آموزش جغرافیا، پرورش شهروندان و اتباع فعال و مسئولی است که بتوانند علاوه بر رفع مشکلات زندگی خود در حال و آینده، به صلح و عدالت میان مردم دنیا از یک سو و بین موجودات انسانی و دنیای طبیعی از دیگر سو، به طور موثر کمک کنند. به همین منظور بر آن شدیم که در این پژوهش به تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی (بخش جغرافیا) پایه‌های سوم تا ششم در سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۲ بر اساس روش ویلیام رومی بپردازیم تا به این مهم بتوان دست یافت که آیا بخش جغرافیایی این کتاب‌ها با توجه به سن دانش‌آموزان، آن‌ها را در یادگیری محتوا درگیر می‌کند یا خیر؟ با توجه به این موضوع می‌خواهیم به سوالات زیر پاسخ دهیم:

(۱) تا چه میزان متن و تصاویر درس‌های جغرافیایی کتاب مطالعات اجتماعی پایه سوم دانش‌آموزان را درگیر در یادگیری محتوا می‌کند؟ آیا درس‌های جغرافیایی مطالعات اجتماعی پایه سوم فعالیت محور است؟

(۲) تا چه میزان متن و تصاویر درس‌های جغرافیایی کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم دانش‌آموزان را درگیر در یادگیری محتوا می‌کند؟ آیا درس‌های جغرافیایی مطالعات اجتماعی پایه چهارم فعالیت محور است؟

۳) تا چه میزان متن و تصاویر درس های جغرافیایی کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم دانش آموزان را درگیر در یادگیری محتوا می کند؟ آیا درس های جغرافیایی مطالعات اجتماعی پایه پنجم فعالیت محور است؟

۴) تا چه میزان متن و تصاویر درس های جغرافیایی کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم دانش آموزان را درگیر در یادگیری محتوا می کند؟ آیا درس های جغرافیایی مطالعات اجتماعی پایه ششم فعالیت محور است؟

پیشینه تحقیق

به دلیل اهمیت موضوع، پژوهش های متعددی در زمینه تحلیل محتوای مطالعات اجتماعی پایه های مختلف انجام شده است.

خواجه محله (۱۳۹۰) در تحقیقی با عنوان «تحلیل محتوای کتاب اجتماعی سال سوم دبستان در جهت آموزش مهارت اجتماعی بر اساس تکنیک ویلیام رومی» انجام داده و به نتایج زیر دست یافته است. براساس تکنیک ویلیام رومی متن، تصاویر جلد، تصاویر متن و پرسش ها غیرفعال می باشد و موجب یادگیری فعال در دانش آموزان نمی شود. ولی فعالیت های پایانی کتاب به شیوه ی فعال است و سبب تفکر و تقویت حس کنجکاوی فراگیر می شود.

مسلمی و همکاران (۲۰۲۲) در پژوهشی تحت عنوان «بررسی ضریب درگیری دانش آموزان با کتاب مطالعات اجتماعی پایه سوم ابتدایی بر پایه روش ویلیام رومی» با هدف بررسی ضریب درگیری دانش آموزان با محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه سوم ابتدایی به نتایج زیر دست یافت: طبق نتایج به دست آمده متن کتاب مطالعات اجتماعی با ضریب درگیری ۰/۱۴ متنی غیر فعال و غیرپویاست؛ زیرا ضریب درگیری به دست آمده از میزان تعیین شده توسط ویلیام رومی کم تر می باشد. به عبارتی متون این کتاب حالتی غیر فعال دارد و زمینه را برای تفکر فراهم نمی کند و جای هرگونه تعبیر و تفسیر و نتیجه گیری را می گیرد و شیوه ی ارسال پیام در کتاب مستقیم است و تاثیر کمتری در مخاطب می گذارد. پرسش های کتاب با ضریب درگیری ۲/۳۴ نشان می دهد که پرسش های این کتاب غیر فعال و غیر پویا می باشد و از میزان تعیین شده ی ویلیام رومی بیشتر است. تصاویر کتاب هم به گونه ای طراحی شده است که زمینه را برای کنجکاوی و فعالیت فراهم نمی کند.

دال خال و محدث (۱۳۹۷) در پژوهشی تحت عنوان « تحلیل محتوا کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم ابتدایی (۱۳۹۴) بر اساس تکنیک ویلیام رومی » به این نتایج رسیدند که متن کتاب به صورت غیر فعال می باشد. کتابی که به صورت غیرفعال باشد دانش آموز مستقیماً مشغول فعالیت های علمی به معنای واقعی نمی شود و بیشتر به حفظ کردن مطالب می پردازد. در نتیجه مهارت های اجتماعی را یاد نمی گیرد. به زودی چنین کتابی در زمره کتاب های پژوهشی به حساب نمی آید که در آن دانش آموز هیچ گونه نقش فعالی را در امر یادگیری به عهده ندارد. در تحلیل تصاویر نتیجه ای که حاصل شد، تصاویر کتاب را در زمره فعال نمی باشد. به عقیده ویلیام هرچه ضریب یادگیری به $1/5$ نزدیک تر باشد میزان یادگیری دانش آموز با تصاویر زیاد و تصاویر کتاب مورد نظر فعال است. ولی کم بودن تصاویر از نظر تجزیه و تحلیل در امر یادگیری، زمینه اکتشاف و پژوهش و عمل فعال دانش آموزان را فراهم نمی سازد. در زمینه سوالات، ضریب یادگیری غیر فعال در سطح بالایی قرار دارد. بیشتر سوالات و فعالیت ها در کتاب دانش آموز را وادار می کند که از آموخته های خود برای نتیجه گیری در مورد مسائل جدید استفاده کند. قسمت b که مربوط به سوالات نقل تعاریف است در این کتاب بسیار کم است. این قسمت مربوط به مقوله غیرفعال است.

افتخاری (۱۳۹۴) در پژوهشی تحت عنوان « تحلیل و ارزشیابی محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم ابتدایی بر اساس روش ویلیام رومی»، باهدف بررسی میزان فعال و غیرفعال بودن محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم دبستان، به این نتایج دست یافت که ضریب درگیری با متن کتاب مطالعات اجتماعی چهارم ابتدایی $0/12$ ، ضریب درگیری با تصاویر $0/33$ و ضریب درگیری با پرسش ها $2/33$ است. نتایج تحقیق حاضر نشان می دهد که متن ها و تصاویر و پرسش های کتاب مطالعات اجتماعی چهارم ابتدایی، هر سه غیرفعال می باشد. در متن کتاب چیزی که از دانش آموز خواسته شده باشد که نتایج را که خود او به دست آورد بیان نشده است و همچنین موردی که از دانش آموز خواسته باشد تا آزمایشی را انجام دهد و نتایج حاصل از آن را تحلیل نمایند و یا اینکه مسائل عنوان شده را حل کند در متن کتاب مطالعات اجتماعی ذکر نشده است. تعداد بیشتری از جملات متعلق به مقوله a بود. بیشتر تصاویر کتاب در مقوله a قرار گرفت که از آن فقط برای تشریح موضوع خاصی استفاده شده است و تصاویری که از دانش آموز بخواهد تا با استفاده از موضوعات داده شده فعالیت یا آزمایشی را انجام دهد و خود دانش آموز فعالیتی

داشته باشد بسیار کم است. در نتیجه تصاویر کتاب هم غیرفعال هستند که باید در آن تجدید نظری شود. در مورد پرسش های کتاب مطالعات اجتماعی هم باید گفت که بیشتر پرسش ها مربوط به سؤالاتی است که برای پاسخ آن به دانش آموز باید از آموخته های خود در درس جدید برای نتیجه گیری در مورد مسائل جدید استفاده کند که دانش آموز فعال است. همچنین سؤالی که جواب آن را مستقیم در کتاب به توان یافت و سؤالی که جواب آن مربوط به نقل تعاریف باشد و... بسیار کم است.

حسین صفر بیرانوند و بهروز صفر بیرانوند (۱۴۰۰) در پژوهشی تحت عنوان «تحلیل محتوای مطالعات اجتماعی پایه پنجم ابتدایی با توجه به روش خوانایی گانینگ، ضریب درگیری ویلیام رومی و هدف های آموزشی بلوم» با هدف بررسی تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی (بخش مدنی) پایه پنجم دبستان، بر مبنای فعال یا غیرفعال بودن به متن، تصاویر و سؤالات کتاب و هم چنین شناخت حیطه های شناختی، عاطفی، روانی-حرکتی و سطح خوانایی به نتیجه زیر در رابطه با اولین سوال پژوهش که آیا تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی (بخش مدنی) به شیوه فعال بر اساس روش ویلیام رومی بیان شده یا خیر؟ دست یافت: نتایج حاصل از پژوهش در ارتباط با روش ویلیام رومی نشان می دهد که متن و تصاویر کتاب غیرفعال و سؤالات فعال بودند بنابراین اگر بخواهیم به طور کلی نتیجه گیری کنیم، کتاب غیرفعال است.

دهقانی (۱۳۹۶) در پژوهشی تحت عنوان «تحلیل محتوای کتاب کار و فناوری، مطالعات اجتماعی، فارسی و قرآن پایه ششم ابتدایی از نظر میزان درگیری فعال فراگیران بر اساس تکنیک ویلیام رومی» در این پژوهش به روش تحلیل محتوا، به تعیین میزان مسئله محوری و درگیری فعال فراگیران با چهار کتاب (چاپ ۱۳۹۴) پرداخته شد که نتایج بررسی کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم به این شرح می باشد: در تحلیل متن، سؤالات و تصاویر کتاب مطالعات اجتماعی ضریب درگیری دانش آموز با متن، سؤالات و تصاویر به ترتیب ۰/۲۲، ۱/۱۷ و ۰/۰۸ محاسبه گردید. نتایج نشان داد فقط سؤالات در میزان تعیین شده تکنیک مذکور که گستره ای بین ۰/۴ تا ۱/۵ است که مبین فعال بودن سؤالات است.

افضل خانی (۱۳۹۶) در پژوهشی تحت عنوان «تحلیل محتوای کتب مطالعات اجتماعی جدید التالیف دوره ی ابتدایی» با هدف تحلیل محتوای کتاب های جدید التالیف اجتماعی دوره ی ابتدایی بر اساس تکنیک ویلیام رومی به این نتیجه رسید که متون کتاب های مطالعات اجتماعی جدید التالیف (سوم، چهارم و ششم) در سال تحصیلی ۹۴-۹۳ مبتنی بر

غیر فعال و غیر پویاست. که ضریب درگیری در متن های کتاب اجتماعی دوره ی ابتدایی ۰/۱۹ که غیر فعال و غیر پویاست، زیرا ضریب درگیری دانش آموزان کمتر از ۰/۴ است. به عبارتی دیگر متون داستانی و حکایت ها حالتی غیر فعال دارد و زمینه را برای تفکر فراهم نمی کند. ضریب درگیری در پرسش های این کتاب ها ۰/۷۲ محاسبه شد که فعال و پویا می باشد به عبارتی پرسش های کتاب اجتماعی دوره ی ابتدایی به دانش آموزان و فراگیران کمک می کند تا ذهنی فعال و کنکاشگر داشته باشند. در مقوله ی تصویر عدد محاسبه شده ، ۰/۰۷ است که ضریبی ضعیف است و می توان گفت که دانش آموزان در سطوح دانش و درک و فهم حیطه ی شناختی باقی می مانند و تصاویر در این کتاب ها غیر فعال و غیر پویا است.

با توجه به بررسی اسناد کتابخانه ای و پژوهش هایی که تاکنون انجام شده، هیچ پژوهشی که صرفا علم جغرافیا را در کتاب های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی بررسی کند انجام نشده است و پژوهش حاضر از جمله اولین پژوهش ها در این زمینه می باشد.

روش پژوهش

در نمونه ی مورد مطالعه پژوهش از نوع پژوهش های تحلیلی است و برای بررسی داده ها و اطلاعات از ارزش های مناسب آمار توصیفی مانند: فراوانی، ضریب، رسم جدول، محاسبه یادگیری دانش آموزان با ۱۰ درصد از متن، تمام تصاویر و فعالیت های درس های جغرافیایی استفاده شده است و روش آن تحلیل محتوا بر اساس الگوی ویلیام رومی است. به منظور تعیین ضریب درگیری ذهنی متن در الگوی رومی، جملات کتاب در قالب مقولات زیر مورد تحلیل قرار گرفتند: A معرف جملاتی است که حقیقتی را بیان می کند. منظور از حقایق، بخشی از اطلاعات است که به صورت ساده و قابل فهم، ارائه شده اند و به تلاش چندانی نیاز ندارند. مثلا آب در دمای ۱۰۰ درجه می جوشد. B: معرف جملاتی است که به بیان نتیجه گیری یا تعمیم می پردازد. C: معرف کلیه جملاتی است که یک مفهوم را تعریف می کند. D: سوالاتی است که بلافاصله پاسخ آن ها در متن داده شده است. E: سوالاتی است که فراگیر برای پاسخ به آن ها نیاز به تحلیل دارد. F: سوالاتی است که مستلزم نتیجه گیری و استنباط شخصی یادگیرنده است. G: معرف دستورالعمل هایی است که اجرا و تحلیل برخی فعالیت ها را طلب می کنند. H: سوالاتی که برای ترغیب علایق فراگیران طرح شده و جوابی در متن، ندارند. I: جملاتی را در بردارند که به خواننده در بررسی شکل

و آموزش روش انجام یک فعالیت کمک می کنند. J: جملاتی است که ظاهراً پارادوکس دارند، اما در واقع دارای معنی هستند. مثلاً چه آتشی سرد است؟ از میان مقوله های فوق A,B,C,D: در گروه مقوله های غیر فعال قرار دارد. E,F,G,H: در گروه مقوله های فعال هستند. مقولات I,J: نیز خنثی هستند و در تحلیل، دخالت داده نمی شوند. برای محاسبه ضریب درگیری متن باید مجموع مقوله های فعال را بر مجموع مقوله های غیر فعال تقسیم نمود (معروفی و یوسف زاده، ۱۳۸۹: ۲۱۲-۲۱۱).

در الگوی ویلیام رومی برای تعیین ضریب درگیری ذهنی تصاویر نیز باید تصاویر کتاب طبق مقولات، کدگذاری شوند. A: تصاویر یا نمودارهایی که مستقیم و خیلی دقیق، هدف درس را توصیف می کنند و یادگیرنده برای فهم هدف تصویر نیاز به تلاش ذهنی خاصی ندارد. B: نیز معرف تصاویر و یا نمودارهایی است که مستلزم فعالیت ذهنی یادگیرنده با استفاده از اطلاعات جانبی برای فهم هدف تصویر یا نمودار است. C: معرف تصاویری است که توضیح می دهند برای انجام یک فعالیت چه مراحل باید طی شود. D: معرف تصاویری است که در هیچ کدام از مقولات فوق قرار نگیرد. از تقسیم مقوله ی B بر A ضریب درگیری تصاویر به دست می آید. مقوله ی C و D خنثی است و در تحلیل تاثیری ندارد. (همان منبع: ۲۱۳).

برای محاسبه شاخص درگیری در فعالیت محور بودن کتاب، تعداد کل فعالیت های کتاب، شمارش شده و بر تعداد کل صفحات کتاب، تقسیم می شود که بر این اساس، ضریب درگیری در بخش فعالیت محور بودن کتاب مشخص خواهد شد. (کرمی، ۱۳۹۶: ۴۱)

جامعه آماری در نمونه ی مورد مطالعه: بر اساس الگوی ویلیام رومی جامعه آماری پژوهش، کتاب های مطالعات اجتماعی پایه های سوم تا ششم ابتدایی، چاپ ۱۴۰۲ که در حال حاضر جدیدترین نوبت چاپ می باشد که از این کتاب ها محتوای جغرافیایی آن ها مورد بررسی قرار خواهد گرفت. در تحلیل محتوای این کتاب ها ۱۰ درصد متن بخش جغرافیایی در نظر گرفته شد و برای بررسی تصاویر و فعالیت ها تمام تصاویر و فعالیت ها مورد بررسی قرار گرفت.

ابزار گردآوری داده ها در نمونه مورد مطالعه: در تحلیل محتوا به روش ویلیام رومی از چک لیست مقوله های ارزشیابی ویلیام رومی استفاده شد.

تفسیر نتایج در روش تحلیل محتوا با الگوی ویلیام رومی: ویلیام رومی برای تفسیر نتایج بیان می کند ضریب درگیری هر بخش اگر بین ۰/۴ تا ۱/۵ باشد، خوب است و کتاب مورد نظر، کتاب فعالی است ولی اگر ضریب درگیری کمتر از ۰/۴ باشد کتاب غیر فعال است و بالاتر از ۱/۵ نیز کتاب بیش از حد به فعالیت پرداخته و کتاب مناسبی نیست. در تحلیل محتوا با روش ویلیام رومی شاخص صفر معرف عدم درگیری ذهنی فراگیر و شاخص یک معرف مشارکت فکری فراگیر می باشد. (معروفی و یوسف زاده، ۱۳۸۹: ۲۱۶).

یافته های پژوهش

(۱) تا چه میزان متن و تصاویر درس های جغرافیایی کتاب مطالعات اجتماعی پایه سوم دانش آموزان را درگیر در یادگیری محتوا می کند؟ آیا درس های جغرافیایی مطالعات اجتماعی پایه سوم فعالیت محور است؟

در تحلیل محتوای بخش جغرافیایی مطالعات اجتماعی پایه سوم چاپ ۱۴۰۲ بر اساس تکنیک ویلیام رومی موارد زیر مورد بررسی قرار گرفت: ۱۱ درس از ۲۳ درس مربوط به بخش جغرافیا می باشد که درس های زیر را شامل می شود: ۲۱، ۲۰، ۱۹، ۱۷، ۱۶، ۱۵، ۱۳، ۱۲، ۱۱، ۱۰. این درس ها ۳۲ صفحه (بدون شمارش کاربرگ ها) از ۷۸ صفحه کتاب را شامل می شود. در بررسی متن، ۱۰ درصد از متن که حدود ۳ صفحه از کتاب را شامل می شود در نظر گرفته شد که در هر صفحه ۲۰ جمله پشت سر هم انتخاب شد و آن جملات مورد بررسی قرار گرفت و نتایج در جدول شماره ۱ نوشته شد. در بررسی تصاویر تمام تصاویر در ۳۲ صفحه ی بخش جغرافیا مورد برسی قرار گرفت و نتیجه در جدول شماره ۲ آورده شد. در بررسی فعالیت ها تمام فعالیت ها شمارش شد و بر تعداد صفحات تقسیم شد و نتیجه در جدول شماره ۳ قابل مشاهده است.

جدول شماره (۱): فراوانی توزیع جملات کتاب مطالعات اجتماعی پایه سوم (بخش جغرافیا)

بر اساس فرمول ویلیام رومی

J	I	H	G	F	E	D	C	B	A	مقوله شماره صفحه
۰	۱	۲	۰	۰	۰	۰	۲	۰	۷	۳۸

۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۴	۴۸
۰	۰	۲	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۵	۵۹
۰	۰	۵	۰	۰	۰	۰	۴	۰	۱۶	جمع کل
$I = \frac{e}{a} = \frac{5}{4+16} = \frac{5}{20} = 0.25$										ضریب درگیری
$I = \frac{e}{a} = \frac{5}{4+16} = \frac{5}{20} = 0.25$										

جدول شماره (۲): فراوانی و درصد تصاویر کتاب مطالعات اجتماعی پایه سوم (بخش جغرافیا) و ضریب درگیری دانش آموزان بر اساس فرمول ویلیام رومی

مقوله درس	a	b	c	D	جمع	ضریب درگیری
۱۰	۱۲	۰	۰	۰	۱۲	۰
۱۱	۲۲	۰	۰	۱	۲۳	۰
۱۲	۸	۰	۰	۵	۱۳	۰
۱۳	۴	۰	۰	۳	۷	۰
۱۵	۶	۰	۰	۱	۷	۰
۱۶	۵	۱	۰	۴	۱۰	۰/۲
۱۷	۱۱	۰	۰	۲	۱۳	۰
۱۹	۰	۱	۰	۴	۵	۱
۲۰	۴	۱	۰	۱	۶	۰/۲
۲۱	۷	۰	۰	۳	۹	۰
۲۲	۵	۰	۰	۰	۵	۰
جمع	۸۴	۳	۰	۲۴	۱۱۱	۰/۰۳
درصد	۷۵/۶	۲/۷	۰	۲۱/۶	۱۰۰	

جدول شماره (۳): ضریب درگیری فعالیت محور بودن کتاب مطالعات اجتماعی پایه سوم دبستان

تعداد فعالیت های هر درس	درس
۱	۱۰
۱	۱۱
۲	۱۲
۲	۱۳

۱	۱۵
۴	۱۶
۲	۱۷
۳	۱۹
۲	۲۰
۱	۲۱
۱	۲۲
۲۰	مجموع
۰/۶	ضریب درگیری

نتیجه تحلیل کتاب مطالعات اجتماعی پایه سوم: برای به دست آوردن ضریب درگیری متن کتاب مقوله های فعال بر مقوله های غیر فعال (بدون در نظر گرفتن مقوله های خنثی) تقسیم شد و ضریب درگیری عدد ۰/۲ به دست آمد. برای بررسی ضریب درگیری تصاویر کتاب تمامی تصاویر، نمودارها و نقشه های درس های جغرافیایی را مورد بررسی قرار داده شد و با تقسیم مقوله های فعال بر غیر فعال به عدد ۰/۳ دست پیدا کردیم همچنین برای بررسی شاخص درگیری فعالیت محور بودن کتاب مطالعات اجتماعی پایه ی سوم، تمام فعالیت های درس های جغرافیایی کتاب مذکور به عنوان نمونه انتخاب شد. که برای پیدا کردن ضریب درگیری تعداد فعالیت هارا بر تعداد صفحات تقسیم کرده و به عدد ۰/۶ دست پیدا کردیم در نتیجه متن و تصاویر درس های جغرافیایی کتاب مطالعات اجتماعی پایه سوم غیر فعال می باشد و درس های جغرافیایی این کتاب فعالیت محور است.

۲) تا چه میزان متن و تصاویر درس های جغرافیایی کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم دانش آموزان را درگیر در یادگیری محتوا می کند؟ آیا درس های جغرافیایی مطالعات اجتماعی پایه چهارم فعالیت محور است؟

در تحلیل محتوای بخش جغرافیایی مطالعات اجتماعی پایه چهارم چاپ ۱۴۰۲ بر اساس تکنیک ویلیام رومی موارد زیر مورد بررسی قرار گرفت: ۱۲ درس از ۲۲ درس مربوط به بخش جغرافیا می باشد که درس های زیر را شامل می شود: ۲،۳،۴،۵،۶،۷،۸، ۱۵،۱۶،۱۷،۱۸،۱۹. این درس ها ۶۰صفحه(بدون شمارش کاربرد ها) از ۹۷ صفحه کتاب

را شامل می شود. در بررسی متن، ۱۰ درصد از متن که ۶ صفحه از کتاب را شامل می شود در نظر گرفته شد که در هر صفحه ۲۰ جمله پشت سر هم انتخاب شد و آن جملات مورد بررسی قرار گرفت و نتایج در جدول شماره ۱ نوشته شد. در بررسی تصاویر تمام تصاویر در ۶۰ صفحه ی بخش جغرافیا مورد بررسی قرار گرفت و نتیجه در جدول شماره ۲ آورده شد. در بررسی فعالیت ها تمام فعالیت ها شمارش شد و بر تعداد صفحات تقسیم شد و نتیجه در جدول شماره ۳ قابل مشاهده است.

جدول شماره (۱): فراوانی توزیع جملات کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم (بخش جغرافیا) بر

اساس فرمول ویلیام رومی

J	I	H	G	F	E	D	C	B	A	مقوله شماره صفحه
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱۶	۲۵
۰	۰	۵	۰	۰	۰	۱	۵	۰	۳	۳۴
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۵	۷	۳۸
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۰	۵	۷۵
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۰	۰	۹	۹۱
۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۲	۳	۹۵
۰	۰	۵	۰	۱	۰	۲	۱۵	۱۸	۴۳	جمع کل
e						۵+۱				ضریب
I =						I =		+ f + g + h		درگیری
a						۲+۱۵+۱۸+۴۳		+ b + c + d		

جدول شماره (۲): فراوانی و درصد تصاویر کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم (بخش جغرافیا) و ضریب درگیری دانش آموزان

بر اساس فرمول ویلیام رومی

مقوله درس	a	b	c	d	جمع	ضریب درگیری
۲	۳	۲	۱	۱	۷	۰/۶
۳	۰	۱۲	۰	۲	۱۴	۱۲
۴	۳	۱۴	۰	۱	۱۸	۴/۶

۰/۵	۱۰	۳	۱	۲	۴	۵
۱	۹	۰	۳	۳	۳	۶
۰	۱۱	۲	۰	۰	۹	۷
۰	۱۰	۰	۰	۰	۱۰	۸
۰/۵	۹	۰	۰	۳	۶	۱۵
۰/۶	۱۴	۰	۱	۵	۸	۱۶
۱/۱	۱۷	۰	۰	۹	۸	۱۷
۰/۲	۲۳	۰	۰	۴	۱۹	۱۸
۱/۲	۲۶	۰	۸	۱۰	۸	۱۹
۰/۷	۱۶۸	۹	۱۴	۶۴	۸۱	جمع
	۱۰۰	۵/۳	۸/۳	۴۰/۴	۴۸/۲	درصد

جدول شماره (۳): ضریب درگیری فعالیت محور بودن کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم دبستان

تعداد فعالیت های هر درس	درس
۳	۲
۲	۳
۲	۴
۴	۵
۲	۶
۱	۷
۲	۸
۳	۱۵
۲	۱۶
۲	۱۷
۱	۱۸
۲	۱۹
۲۶	مجموع
۰/۴	ضریب درگیری

نتیجه تحلیل کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم: برای به دست آوردن ضریب درگیری متن کتاب مقوله های فعال بر مقوله های غیر فعال (بدون در نظر گرفتن مقوله های خنثی) تقسیم شد و ضریب درگیری عدد ۰/۰۷ به دست آمد. برای بررسی ضریب درگیری تصاویر کتاب تمامی تصاویر، نمودارها و نقشه های درس های جغرافیایی را مورد بررسی قرار داده شد و با تقسیم مقوله های فعال بر غیر فعال به عدد ۰/۷ دست پیدا کردیم همچنین برای بررسی شاخص درگیری فعالیت محور بودن کتاب مطالعات اجتماعی پایه ی سوم، تمام فعالیت های درس های جغرافیایی کتاب مذکور به عنوان نمونه انتخاب شد که برای پیدا کردن ضریب درگیری تعداد فعالیت ها را بر تعداد صفحات تقسیم کرده و به عدد ۰/۴ دست پیدا کردیم در نتیجه متن درس های جغرافیایی کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم غیر فعال می باشد و درس های جغرافیایی این کتاب از لحاظ تصاویر و فعالیت محوری بازه مناسبی را که ویلیام رومی در نظر گرفته بود را کسب کرده و فعال است.

۳) تا چه میزان متن و تصاویر درس های جغرافیایی کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم دانش آموزان را درگیر در یادگیری محتوا می کند؟ آیا درس های جغرافیایی مطالعات اجتماعی پایه پنجم فعالیت محور است؟

در تحلیل محتوای بخش جغرافیایی مطالعات اجتماعی پایه پنجم چاپ ۱۴۰۲ بر اساس تکنیک ویلیام رومی موارد زیر مورد بررسی قرار گرفت: ۸ درس از ۲۱ درس مربوط به بخش جغرافیا می باشد که درس های زیر را شامل می شود: ۵،۶،۷،۸،۹،۱۱،۱۲،۱۳ (درس ۱۱ برای مطالعه دانش آموز می باشد). این درس ها ۴۱ صفحه (بدون شمارش بخش های برای مطالعه و کاربرد ها) از ۱۱۲ صفحه کتاب را شامل می شود. در بررسی متن، ۱۰ درصد از متن که ۴ صفحه از کتاب را شامل می شود در نظر گرفته شد که در هر صفحه ۲۰ جمله پشت سر هم انتخاب شد و آن جملات مورد بررسی قرار گرفت و نتایج در جدول شماره ۱ نوشته شد. در بررسی تصاویر تمام تصاویر در ۴۱ صفحه ی بخش جغرافیا مورد بررسی قرار گرفت و نتیجه در جدول شماره ۲ آورده شد. در بررسی فعالیت ها تمام فعالیت ها شمارش شد و بر تعداد صفحات تقسیم شد و نتیجه در جدول شماره ۳ قابل مشاهده است.

جدول شماره (۱): فراوانی توزیع جملات کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم (بخش جغرافیا) بر اساس فرمول ویلیام رومی

J	I	H	G	F	E	D	C	B	A	مقوله شماره صفحه
۰	۰	۱	۰	۱	۰	۰	۰	۲	۹	۳۲
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۶	۱	۷	۳۶
۰	۰	۰	۰	۱	۱	۰	۳	۴	۳	۴۲
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲	۰	۶	۷۹
۰	۰	۱	۰	۲	۱	۰	۱۱	۷	۲۵	جمع کل
$I = \frac{e + f + g + h}{a} = \frac{1+2+1}{11+7+25} = \frac{4}{43}$										ضریب درگیری

جدول شماره (۲): فراوانی و درصد تصاویر کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم (بخش جغرافیا) و ضریب درگیری دانش آموزان بر اساس فرمول ویلیام رومی

ضریب درگیری	جمع	d	c	b	a	مقوله درس
۱/۳	۱۱	۴	۰	۴	۳	۵
۰/۲	۱۵	۱	۰	۳	۱۱	۶
۰/۸	۱۳	۰	۰	۶	۷	۷
۰/۲	۱۹	۳	۰	۳	۱۳	۸
۰/۳	۱۶	۰	۰	۴	۱۲	۹
۱/۵	۱۳	۳	۰	۶	۴	۱۲
۱/۶	۸	۰	۰	۵	۳	۱۳
۰/۵	۹۵	۱۱	۰	۳۱	۵۳	جمع
	۱۰۰	۱۱/۵	۰	۳۲/۶	۵۵/۷	درصد

جدول شماره (۳): ضریب درگیری فعالیت محور بودن کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم دبستان

تعداد فعالیت های هر درس	درس
۳	۵
۵	۶
۳	۷
۴	۸
۲	۹
۱	۱۱
۲	۱۲
۲	۱۳
۲۲	مجموع
۰/۵	ضریب درگیری

نتیجه تحلیل کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم: برای به دست آوردن ضریب درگیری متن کتاب مقوله های فعال بر مقوله های غیر فعال (بدون در نظر گرفتن مقوله های خنثی) تقسیم شد و ضریب درگیری عدد $0/09$ به دست آمد. برای بررسی ضریب درگیری تصاویر کتاب تمامی تصاویر، نمودارها و نقشه های درس های جغرافیایی را مورد بررسی قرار داده شد و با تقسیم مقوله های فعال بر غیر فعال به عدد $0/5$ دست پیدا کردیم همچنین برای بررسی شاخص درگیری فعالیت محور بودن کتاب مطالعات اجتماعی پایه ی سوم، تمام فعالیت های درس های جغرافیایی کتاب مذکور به عنوان نمونه انتخاب شد که برای پیدا کردن ضریب درگیری تعداد فعالیت ها را بر تعداد صفحات تقسیم کرده و به عدد $0/5$ دست پیدا کردیم در نتیجه متن درس های جغرافیایی کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم غیر فعال می باشد و درس های جغرافیایی این کتاب از لحاظ تصاویر و فعالیت محوری بازه مناسبی را که ویلیام رومی در نظر گرفته بود را کسب کرده و فعال است.

(۴) تا چه میزان متن و تصاویر درس های جغرافیایی کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم دانش آموزان را درگیر در یادگیری محتوا می کند؟ آیا درس های جغرافیایی مطالعات اجتماعی پایه ششم فعالیت محور است؟

در تحلیل محتوای بخش جغرافیایی مطالعات اجتماعی پایه ششم چاپ ۱۴۰۲ بر اساس تکنیک ویلیام رومی موارد زیر مورد بررسی قرار گرفت: ۷ درس از ۲۳ درس مربوط به بخش جغرافیا می باشد که درس های زیر را شامل می شود: ۱۹، ۱۸، ۱۷، ۸، ۷، ۶، ۵. این درس ها ۳۲ صفحه (بدون شمارش بخش های برای مطالعه و کاربرد ها) از ۱۲۴ صفحه کتاب را شامل می شود. در بررسی متن، ۱۰ درصد از متن که ۳ صفحه از کتاب را شامل می شود در نظر گرفته شد که در هر صفحه ۲۰ جمله پشت سر هم انتخاب شد و آن جملات مورد بررسی قرار گرفت و نتایج در جدول شماره ۱ نوشته شد. در بررسی تصاویر تمام تصاویر در ۳۲ صفحه ی بخش جغرافیا مورد بررسی قرار گرفت و نتیجه در جدول شماره ۲ آورده شد. در بررسی فعالیت ها تمام فعالیت ها شمارش شد و بر تعداد صفحات تقسیم شد و نتیجه در جدول شماره ۳ قابل مشاهده است.

جدول شماره (۱): فراوانی توزیع جملات کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم (بخش جغرافیا) بر اساس فرمول ویلیام رومی

J	I	H	G	F	E	D	C	B	A	مقوله شماره صفحه
.	۱	۲	.	۱۱	۴۹
.	۵	۲	۵	۵۱
.	.	۲	.	۴	۱۰	۱۱۳
.	.	۲	.	۴	.	۱	۷	۲	۲۶	جمع کل
		e					۲+۴			ضریب
		I=					I=	+ f + g + h		درگیری
		a					۱+۷+۲+۲۶	+ b + c + d		

جدول شماره (۲): فراوانی و درصد تصاویر کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم (بخش جغرافیا) و ضریب درگیری دانش آموزان بر اساس فرمول ویلیام رومی

مقوله درس	a	b	c	d	جمع	ضریب درگیری
۵	۸	.	.	۷	۱۵	.

۰/۲	۲۳	۲	۰	۴	۱۷	۶
۰/۵	۱۴	۲	۰	۴	۸	۷
۰	۱۰	۳	۰	۰	۷	۸
۱	۴	۰	۰	۲	۲	۱۷
۰	۲۰	۳	۰	۰	۱۷	۱۸
۰/۳	۱۴	۱	۰	۳	۱۰	۱۹
۰/۱	۱۰۰	۱۸	۰	۱۳	۶۹	جمع
	۱۰۰	۱۸	۰	۱۳	۶۹	درصد

جدول شماره (۳): ضریب درگیری فعالیت محور بودن کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم دبستان

تعداد فعالیت های هر درس	درس
۳	۵
۸	۶
۵	۷
۷	۸
۳	۱۷
۶	۱۸
۵	۱۹
۳۷	مجموع
۱/۱	ضریب درگیری

نتیجه تحلیل کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم: برای به دست آوردن ضریب درگیری متن کتاب مقوله های فعال بر مقوله های غیر فعال (بدون در نظر گرفتن مقوله های خنثی) تقسیم شد و ضریب درگیری عدد ۰/۱ به دست آمد. برای بررسی ضریب درگیری تصاویر کتاب تمامی تصاویر، نمودارها و نقشه های درس های جغرافیایی را مورد بررسی قرار داده شد و با تقسیم مقوله های فعال بر غیر فعال به عدد ۰/۱ دست پیدا کردیم همچنین برای بررسی شاخص درگیری فعالیت محور بودن کتاب مطالعات اجتماعی پایه سوم، تمام فعالیت های درس های جغرافیایی کتاب مذکور به عنوان نمونه انتخاب شد که برای پیدا کردن ضریب درگیری تعداد فعالیت ها را بر تعداد صفحات تقسیم کرده و به عدد ۱/۱ دست پیدا

کردیم در نتیجه متن و تصاویر درس‌های جغرافیایی کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم غیر فعال می‌باشد و درس‌های جغرافیایی این کتاب فعالیت محور است.

مقایسه ضریب درگیری متن، تصاویر و فعالیت محوری کتاب مطالعات اجتماعی (بخش جغرافیا)

چاپ ۱۴۰۲

پایه				
ششم	پنجم	چهارم	سوم	متن
۰/۱	۰/۰۹	۰/۰۷	۰/۲	
۰/۱	۰/۵	۰/۷	۰/۰۳	تصاویر
۱/۱	۰/۵	۰/۴	۰/۶	فعالیت محوری

نتیجه گیری

طبق نتایج به دست آمده از درس‌های جغرافیایی کتاب‌های مطالعات اجتماعی پایه‌های سوم، چهارم، پنجم و ششم چاپ ۱۴۰۲، ضریب درگیری متن در پایه سوم ۰/۲، چهارم ۰/۰۷، پایه پنجم ۰/۰۹ و پایه ششم ۰/۱ می‌باشد. ویلیام رومی ضریب درگیری بین ۰/۴ تا ۱/۵ را مطلوب و قابل قبول می‌داند. طبق بررسی انجام شده در متون این سه پایه، تمام کتاب‌های مطالعات ابتدایی در قسمت درس‌های جغرافیایی حاوی جملات غیر فعال می‌باشد که دانش‌آموز برای یادگیری آن‌ها نیاز به تلاش ذهنی و تحلیل و بررسی خاصی ندارد. در بررسی جملات، بیشترین جمله‌ها مربوط به مقوله A می‌باشد که طبق گفته‌ی معروفی و یوسف زاده (۲۱۱:۱۳۸۹) این مقوله معرف جملاتی است که حقیقتی را بیان می‌کند با توجه به این مسأله متن بخش‌های جغرافیایی کتاب‌های مذکور غیر فعال است.

در بررسی تصاویر کتاب‌های مذکور، ضریب درگیری در پایه‌ی سوم ۰/۰۳، چهارم ۰/۷، پایه پنجم ۰/۵ و در پایه ششم ۰/۱ می‌باشد. ویلیام رومی ضریب درگیری بین ۰/۴ تا ۱/۵ را مطلوب و قابل قبول می‌داند. طبق نتایج حاصل شده از بخش‌های جغرافیایی کتاب مطالعات اجتماعی در پایه‌های مذکور، تصاویر در پایه‌های چهارم و پنجم در بازه‌ی فعال قرار می‌گیرد اما در پایه‌ی سوم و ششم تصاویر کتاب غیر فعال است به گفته‌ی معروفی و یوسف زاده (۲۱۳:۱۳۸۹) مقوله A تصاویر یا نمودارهایی است که مستقیم و خیلی دقیق، هدف درس را توصیف می‌کنند و یادگیرنده برای فهم هدف تصویر نیاز به تلاش ذهنی خاصی ندارد و مقوله B نیز معرف تصاویر و یا نمودارهایی است که مستلزم فعالیت ذهنی یادگیرنده با استفاده از اطلاعات جانبی برای فهم هدف تصویر یا نمودار است. در واقع در

پایه ی سوم و ششم نسبت مقوله ی A به B بیشتر است، اما در پایه های چهارم و پنجم مقوله های A و B به یکدیگر نزدیک تر بوده و تعادل نسبی بین مقوله های فعال و غیر فعال برقرار است. و دانش آموز در حد مطلوب با تصاویر کتاب درگیر می شود اما در پایه ی سوم و ششم درگیری دانش آموز کم است و از آن جایی که تصاویر نقش مهمی در جذب دانش آموزان به کتاب و مباحث دارد بهتر است مولفان کتاب مطالعات اجتماعی پایه های سوم و ششم تصاویر بهتری را نسبت به مباحث کتاب در آن بگنجانند.

باتوجه به بررسی انجام شده در رابطه با فعالیت محور بودن بخش جغرافیایی کتاب های مذکور، پایه سوم ۰/۶، چهارم ۰/۴، پایه پنجم ۰/۵ و پایه ششم ۱/۱ و طبق نظر ویلیام رومی که بازه مناسب را بین ۰/۴ تا ۱/۵ می دانست، بخش های جغرافیایی کتاب مطالعات اجتماعی همه ی پایه ها به جز پایه سوم فعالیت محور می باشد و پایه ششم نسبت به پایه چهارم و پنجم فعالیت محور تر است.

خواجه محله (۱۳۹۰) در پژوهش خود به این نتیجه رسید که متن، تصاویر جلد، تصاویر متن و پرسش های کتاب مطالعات پایه سوم غیرفعال می باشد و موجب یادگیری فعال در دانش آموزان نمی شود. ولی فعالیت های پایانی کتاب به شیوه فعال است و سبب تفکر و تقویت حس کنجکاوی فراگیر می شود؛ نتایج این پژوهش یا پژوهش حاضر همسو است. یافته های تحقیق افتخاری (۱۳۹۴) نشان می دهد که ضریب درگیری با متن کتاب مطالعات اجتماعی چهارم ابتدایی ۱۲/۰ ضریب درگیری با تصاویر ۳۳/۰ و ضریب درگیری با پرسش ها ۳۳/۲ است که هر سه مولفه غیر فعال می باشد؛ نتایج این تحقیق با پژوهش حاضر از نظر غیر فعال بودن متن همسو می باشد اما از نظر غیر فعال بودن تصاویر تناقض دارد که این مسأله می تواند به این دلیل باشد که احتمالاً در درس های جغرافیایی از تصاویر بهتر و فعال تری استفاده شده است. در پژوهشی که در کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنج صورت گرفته است. حسین صفر بیرانوند و بهروز صفر بیرانوند (۱۴۰۰) در پژوهش خود با هدف بررسی تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی (بخش مدنی) پایه پنجم دبستان به این نتیجه رسیدند که متن و تصاویر کتاب غیرفعال و سؤالات فعال بودند بنابراین اگر بخواهیم به طور کلی نتیجه گیری کنیم، کتاب غیرفعال است؛ نتایج این تحقیق با پژوهش حاضر که در بخش جغرافیایی کتاب صورت گرفته از نظر متن و سؤالات همسو و از نظر تصاویر دارای تناقض است. دهقانی (۱۳۹۶) در پژوهش خود به این نتیجه رسید که در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم ضریب درگیری دانش آموز با متن، سؤالات و تصاویر به ترتیب ۲۲/۰

۱/۱۷ و ۰/۰۸ می باشد. نتایج نشان داد فقط سؤالات در میزان تعیین شده تکنیک مذکور که گستره‌ای بین ۰/۴ تا ۱/۵ است می‌باشد که مبین فعال بودن سؤالات است؛ نتایج این پژوهش با پژوهش حاضر همسو می باشد.

پیشنهادها

- پیشنهاد می‌شود که متن درس‌های جغرافیایی کتاب مطالعات اجتماعی پایه‌های سوم تا ششم که قسمت اعظم آن را جملاتی که نیاز به هیچگونه تحلیل و تفسیری ندارد تشکیل می‌دهد و دانش‌آموز بدون هیچ فکر و فعالیتی به حقیقت‌ها پی می‌برد اصلاح شود و متنی جایگزین شود که در حد مطلوب و مناسب دانش‌آموز را در یادگیری محتوا درگیر نماید.

- با توجه به یافته‌های تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی (با تاکید بر درس‌های مرتبط با علم جغرافیا) پایه‌های سوم تا ششم صورت گرفته از آن جایی که مباحث جغرافیایی هرچه از پایه‌ی سوم به پایه‌های بالاتر می‌رود کم‌تر می‌شود؛ با توجه به اهمیت همه‌ی علوم به خصوص جغرافیا پیشنهاد می‌شود که همه‌ی موضوعات (جغرافیایی، تاریخی و مدنی) در کتاب به صورت متعادل آورده شود تا دانش‌آموزان یکی از مباحث را نسبت به دیگر ارجح‌تر ندانند و برای همه‌ی علوم ارزش قائل شوند.

منابع

- افتخاری، شیما. (۱۳۹۴) تحلیل و ارزشیابی محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم ابتدایی بر اساس روش ویلیام رومی، سومین همایش علمی پژوهشی علوم تربیتی و روانشناسی آسیب های اجتماعی و فرهنگی ایران، قم، ص ۱۳.
- افضل خانی، مریم. (۱۳۹۶) تحلیل محتوای کتب مطالعات اجتماعی جدید التالیف دوره ابتدایی، فصلنامه رهبری و مدیریت آموزشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار، سال یازدهم شماره ۴ ص ۱۰، ۲۰، و ۲۱.
- جعفری هرندی، رضا، نصر، احمد رضا، میرشاه جعفری، سید ابراهیم. (۱۳۷۸) تحلیل محتوا روشی پرکاربرد در مطالعات اجتماعی با تاکید بر تحلیل محتوای کتاب های درسی، فصلنامه ی حوزه و دانشگاه روش شناسی علوم انسانی، دوره ی ۱۴ شماره ی ۵۵ ص ۳۴.
- چوبینه، مهدی. (۱۳۹۹) بررسی برنامه درسی آموزش جغرافیا در ایران، فصلنامه علمی تخصصی پژوهش در آموزش مطالعات اجتماعی، دوره ی دوم، شماره ی ۳ ص ۴.
- خواجه محله، زکریا. (۱۳۹۰) تحلیل محتوای کتاب اجتماعی سال سوم دبستان در جهت آموزش مهارت اجتماعی بر اساس تکنیک ویلیام رومی، پایان نامه کارشناسی ارشد، ساری: دانشگاه آزاد اسلامی.
- دال خال، فاطمه، محدث، مهدیه. (۱۳۹۷) تحلیل محتوای کتاب مطالعات چهارم دبستان (۱۳۹۴) بر اساس تکنیک ویلیام رومی، چهارمین همایش علمی پژوهشی استانی ازنگاه معلم مدیریت آموزش و پرورش شهرستان میناب، ص ۹۲.
- دهقانی، مرضیه. (۱۳۹۶) تحلیل محتوای کتاب کار و فناوری، مطالعات اجتماعی، فارسی و قرآن پایه ششم ابتدایی از نظر میزان درگیری فعال فراگیران بر اساس تکنیک ویلیام رومی، پژوهش در برنامه ریزی درسی، سال چهاردهم، دور دوم، شمار ۲۸ ص ۱۲۵.
- سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی. (۱۳۸۳) ویژگی های کتاب های آموزشی (راهنمای تولید کتاب های آموزشی برای ناشران نویسندگان و معلمان مؤلف): دفتر انتشارات کمک آموزشی - شعبانی، حسن. (۱۳۸۵) مهارت های آموزشی (روش ها و فنون تدریس)، تهران: سمت.
- صفر بیرانوند، حسین، صفر بیرانوند، بهروز. (۱۴۰۰) تحلیل محتوای مطالعات اجتماعی پایه پنجم ابتدایی با توجه به روش خوانایی گانینگ، ضریب درگیری ویلیام رومی و هدف های آموزشی بلوم، مجله پیشرفت های نوین در روانشناسی، علوم تربیتی و آموزش و پرورش سال چهارم شماره ۴۴ ص ۳۴.

- فلاحیان، ناهید، آرام، محمدباقر، نادری، مریم، احمدی، آمنه (۱۳۹۱) روش آموزش مطالعات اجتماعی ویژه تربیت معلم. تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب های درسی ایران.
- فلاحیان، ناهید، ملک محمودی، نازیبا. (۱۴۰۲) مطالعات اجتماعی-چهارم دبستان-۳۰۷، تهران: اداره کل چاپ و توزیع کتاب های درسی.
- فلاحیان، ناهید، ملک محمودی، نازیبا. (۱۴۰۲) مطالعات اجتماعی-چهارم دبستان-۴۰۷، تهران: اداره کل چاپ و توزیع کتاب های درسی.
- فلاحیان، ناهید، ملک محمودی، نازیبا. (۱۴۰۲) مطالعات اجتماعی-پنجم دبستان-۵۰۷، تهران: اداره کل چاپ و توزیع کتاب های درسی.
- فلاحیان، ناهید، جوادیان، مسعود. (۱۴۰۲) مطالعات اجتماعی-ششم دبستان-۶۰۷، تهران: اداره کل چاپ و توزیع کتاب های درسی.
- گوازی، آرش. (۱۳۸۷) مطالعه تطبیقی-تحلیلی شیوه ی انتخاب و سازماندهی محتوای برنامه ی درسی مطالعات اجتماعی و آموزش شهروندی در مقطع آموزش ابتدایی ایران با سوئد، فصلنامه ی نوآوری های آموزشی، سال هفتم شماره ی ۲۵ صفحات ۲۲-۲۰.
- محمودی، محمد تقی. (۱۳۹۰) تحلیل محتوای کتاب های درسی تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی تحصیلی از منظر نوع رویکرد آموزش شهروندی، پژوهش در برنامه ریزی درسی، سال هشتم، دوره دوم، شماره (۱ و ۲) پیاپی ۲۸ و ۲۹ ص ۹۸.
- مرادی، صباح. (۱۳۸۳) آسیب شناسی آموزش جغرافیا، مجله رشد آموزش جغرافیا: دفتر انتشارات کمک آموزشی، دوره ی نوزدهم شماره ی ۱ ص ۳.
- مرادی حسن، نرگس. (۱۳۸۸) تحلیل محتوای کتب درسی، تهران: انتشارات آبیژ.
- معروفی، یحیی. یوسف زاده، محمد رضا. (۱۳۸۹) تحلیل محتوا در علوم انسانی (راهنمای عملی تحلیل محتوای کتاب های درسی. ویراست دوم) همدان: انتشارات سپهر دانش.
- یارمحمدیان، محمدحسین. (۱۳۸۶) اصول برنامه ریزی درسی، تهران: انتشارات یادواره ی کتاب.
- هابریش، هارتویگ؛ ناهید فلاحیان. (۱۳۷۵) منشور بین المللی آموزش جغرافیا، نشریه رشد آموزش جغرافیا. شماره ی ۴۰ ص ۴.

-Karami .Z. (2017) A Content Analysis Based on William Romey's Model, an Approach to Assessing the Engagement Rate of the Textbooks by Teachers. *Journal of Teacher's Professional Development* Volume 2, Issue 2, Pp41.

- Moslemi et al. (2022). A study of students' involvement coefficient with the third Elementary social studies textbook based on the method of William Romey. Journal of Educational Studies, Center for Studies and Development of Medical Education, Army University of Medical Sciences, 10th year, Second Issue, second semester, P p 34.

- Rummy, W. (1968). Inquiry techniques for teaching science. Publisher: Prentice-Hall.

-Romey, W D. (1998). Inquiry techniques for teaching science. Journal of Research in Science Teaching. USA: Prentice - Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1968, 342 pp.

-Whitsett, P. J .(1983). Independet science project guides for gifted and talented high school students . An Action Learning Project Presented to the Graduate Faculty of the College of Education University of Wisconsin - La Crosse.

